

5. Лагутін В. Д. Кредитування: Теорія і практика: Навч. посібник. – 2-е вид. стереот. / В. Д. Лагутін. – К.: Знання, 2001. – 216 с.
6. Маслова С. О. Ринок фінансових послуг: Навч. посіб. [Текст] / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – К.: Кондор, 2006. – 192 с.
7. Моисеев С. Р. Денежно-кредитный энциклопедический словарь [Текст] / С. Р. Моисеев. – М.: Дело и Сервис, 2006. – 384 с.
8. Савлук М. І. Гроші та кредит: Підручник [Текст] / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко. – К.: КНЕУ, 2008. – 744 с.
9. Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 512 с.
10. Фінансова енциклопедія [Текст] / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.]; за заг. ред. О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
11. Фінансовий словник-довідник [Текст] / М. Я. Демяненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.

УДК 336.732

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПЛОК У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Федорець М.С., к.е.н., доцент

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

У статті розкриваються економічні та організаційно-правові основи діяльності кредитних спілок, що визначають їх специфічні риси як фінансових посередників. Визначені проблеми, що зашкоджують ефективному функціонуванню цих установ у фінансово-кредитній системі України, та окреслені напрямки їх подолання.

The article reveals the economic, organizational and legal framework for credit unions that define their specific features as financial intermediaries. Certain problems that affect the effective functioning of these institutions in financial and credit system of Ukraine, and outline their solution.

Постановка проблеми. Наявність розвиненої та повнофункціональної фінансово-кредитної системи є запорукою економічного зростання країни. До початку світової фінансової кризи небанківський фінансовий сектор України розвивався досить динамічно: впевнено зростали кількість небанківських фінансових установ, вартість активів, попит на послуги з боку споживачів. Зміна зовнішнього середовища, зокрема прояви світової фінансової кризи, спричинила негативний вплив на український небанківський фінансовий сектор, перш за все, внаслідок погіршення якості банківських активів, значної девальвації гривні, негативних змін у структурі платіжного балансу та експорту України, а також зниження рівня зовнішніх запозичень.

Станом на 31.12.10 р. в Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 1980 фінансових установ, що на 28 установ менше, ніж на кінець 2009 року. Серед них 730 кредитні установи, у тому числі кредитних спілок 659. Активи небанківських фінансових установ все ще залишаються незначними в порівнянні з активами банків. Так разом активи банків та небанківських фінансових установ станом на 31.12.10 р. становили 1012,0 млрд. грн., у

тому числі банків – 942,1 млрд. грн. (93,1%), небанківських фінансових установ – 69,9 млрд. грн. (6,9%).

Скоротилася кількість кредитних спілок на 12,7% (96 одиниць), це менше за показник минулого року – 755. Насамперед, це пояснюється істотним погіршенням фінансового становища кредитних спілок за 2009-2010рр., суттєвим зниженням показників платоспроможності та ліквідності. Невиконання заходів впливу, що раніше застосовувалися до кредитних спілок, призвело до посилення контролю з боку Держфінпослуг та, як наслідок, виключення інформації з Державного реєстру фінансових установ та анулювання свідоцтва про реєстрацію фінансової установи кредитним спілкам у зв'язку із систематичним невиконанням заходів впливу та відсутністю за заявленим місцезнаходженням.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на 31.12.10 р. становив 3432,2 млн. грн. і порівняно з аналогічним періодом 2009 року зменшився на 18,6% (станом на 31.12.09 р. становив 4218 млн. грн.), але впродовж 2010 року спостерігається позитивна динаміка основних показників діяльності кредитних спілок, а саме, в 4 кварталі 2010 року порівняно з 1 кварталом 2010 року відбувається накопичення капіталу (на 71,8% або 466,1 млн. грн.) та збільшення активів кредитних спілок (на 14,7% або 440 млн. грн.).

Загальний обсяг капіталу кредитних спілок станом на 31.12.10 р. становив 1117,3 млн. грн. і порівняно з аналогічним періодом минулого року зріс на 45,9% (станом на 31.12.09 р. становив 765,8 млн. грн.). Найбільшу питому вагу в його структурі становив пайовий капітал у розмірі 916,8 млн. грн. (станом на 31.12.09 р. пайовий капітал кредитних спілок становив 815,6 млн. грн.).

У цілому, загальна сума заборгованості членів кредитних спілок, які мали діючі станом на 31.12.10 р. кредитні договори, становила 3349,5 млн. грн., тобто в середньому кожен член-позичальник кредитної спілки на кінець періоду мав 9,8 тис. грн. боргу по кредиту (станом на 31.12.08 р. – 9,6 тис. грн.).

Обсяг залучених внесків на депозитні рахунки в розрахунку на одну особу також збільшився: з 24,1 тис. грн. станом на 31.12.08 р. до 24,7 тис. грн. станом на 31.12.10 р. [1].

Саме кредитні спілки, порівняно з іншими небанківськими фінансовими установами, виявилися найбільш вразливими до проявів фінансової кризи та найменш спроможними щодо її якнайшвидшого подолання. Разом з тим, кредитні спілки поступово намагаються активізувати свою діяльність для подолання наслідків світової фінансової кризи та задоволення потреб своїх членів у наданні фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей діяльності кредитних спілок приділяли увагу ряд сучасних вчених-економістів: С. Андрієнко, З.Г. Ватаманюк, В.В. Гончаренко, Б.С. Івасів, П.М. Козинець, О. Луцишин, М.Р. Лучко, О.Є. Мазур, М.І. Манилич, Є.Б. Ніколаєв, Г.О. Паргин, М.І. Савлук, О.В. Сергійко, О.В. Фарат та інші. Проте в науковій літературі недостатньо висвітлені питання функціонування кредитних спілок як фінансових посередників на відповідному ринку послуг. Проблеми економіко-правового, організаційного характеру обумовили існування недоліків в інфо-

рмаційному забезпеченні управління діяльністю кредитних спілок. Ці проблемні питання потребують ретельного розгляду з метою розробки заходів щодо їхнього вирішення, щоб побудувати по-справжньому ефективну і конкурентоспроможну систему кредитної кооперації.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті економічних, організаційних і правових основ діяльності кредитних спілок, які визначають їх специфічні риси та відрізняють від інших учасників ринку фінансового посередництва, а також встановлення проблемних питань, що зашкоджують ефективному функціонуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитні спілки як фінансові посередники є складовою фінансово-кредитної системи країни та об'єктивно необхідним явищем у ринковій економіці. Про це свідчить багаторічний досвід існування таких інституцій у багатьох країнах світу, де вони виступають у якості альтернативного інструмента залучення заощаджень населення й додатковим джерелом фінансування потреб малого бізнесу.

Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» [2] кредитні спілки є фінансовими установами з виключним видом діяльності – надання фінансових послуг. Специфіка їхнього функціонування характеризується, з одного боку, належністю до одного з видів фінансових посередників, а з другого – кооперативною сутністю, яка визначає їх частиною національної кредитно-кооперативної системи. Вона обумовлює інші специфічні ознаки, притаманні тільки цим фінансовим установам, що й виокремлює їх з сукупності інших фінансових інститутів.

В основу діяльності кредитних спілок покладено фундаментальні кооперативні принципи: добровільність і відкрите членство, демократичний членський контроль, економічна участь членів, автономія і незалежність, співпраця між кооперативами, сприяння громаді.

Законом України «Про кредитні спілки» визначено також кооперативні принципи, розроблені на підставі фундаментальних: добровільність вступу до кредитної спілки, рівноправність її членів, самоврядування, гласність [2]. Вони мають визначальну роль стосовно діяльності кредитних спілок, побудови та функцій системи управління і, як наслідок, впливають на формування інформаційної системи цих установ.

Відповідно до принципу демократичності побудовані та здійснюють свої функції органи управління кредитною спілкою. Ці органи склалися історично, ще за часів перших кредитних кооперативів. Вищим органом управління кредитної спілки є Загальні збори її членів. Їх роль полягає в обранні Правління, а також органів контролю – Ревізійної комісії та Спостережної ради, у схваленні або відхиленні політики, яку проводить правління. Правління кредитної спілки виконує управлінські функції оперативного характеру у. Воно може делегувати функції прийняття рішень виконавчому директору, голові, члену правління, які звітують перед загальними зборами. Функції основних органів управління визначені Законом України «Про кредитні спілки» [2].

Слід відмітити, що створення й діяльність кредитних спілок регулюються низкою законодавчих і нормативно-правових актів, які систематизовано нами за п'ятьма рівнями для сприйняття нормативно-правової бази у єдності та взаємозв'язку її елементів.

Верхівкою цієї бази є Господарський кодекс України [3], що встановлює правові основи господарської діяльності різних суб'єктів господарювання, у тому числі й кредитних спілок, і Цивільний кодекс України [4], який регулює особисті майнові та немайнові цивільні відносини, що виникають між кредитною спілкою і її членами.

Другий рівень: Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», який регулює діяльність окремих видів фінансових установ і ринків в Україні [5]; Закон України «Про кредитні спілки» визначає організаційні, правові, економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, їхніх об'єднань [2].

Третій рівень формують інші нормативні документи: закони України, постанови Кабінету Міністрів України, положення, інструкції, накази тощо Міністерства фінансів України, Держкомстату України, ДПАУ, НБУ щодо регулювання окремих сторін діяльності спілок.

На четвертому рівні знаходяться нормативно-правові акти спеціального Уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг – Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, стосовно встановлення фінансових нормативів показників діяльності кредитних спілок, здійснення обліку специфічних об'єктів, складання звітності, а також проведення контрольних функцій.

П'ятий рівень займають Статут та інші Положення стосовно внутрішнього регламентного забезпечення організації і здійснення діяльності спілками, контролю за нею з боку її внутрішніх органів, а також організації й ведення бухгалтерського обліку, складання звітності тощо.

Ретельне вивчення нормативно-правової бази діяльності кредитних спілок дозволило стверджувати про набуття правовим статусом кредитних спілок специфічних ознак. Так кредитна спілка поєднує в собі ознаки громадської організації і фінансової інституції. Громадські організації, на відміну від комерційних, можуть мати різноманітну територіальну дієздатність, яка зветься статусом громадської організації. За цими критеріями громадські організації можуть створюватися з місцевим, всеукраїнським або міжнародним статусом.

Кредитні спілки створюються та діють за місцевим статусом. Це означає, що кредитні спілки можуть поширювати свою діяльність на територію однієї області (м. Києва) або одного чи декількох адміністративних районів, міського населеного пункту. Тому не підлягають реєстрації кредитні спілки із всеукраїнським і міжнародним статусом.

Право на здійснення діяльності кредитна спілка має тільки після її легалізації у виді державної реєстрації. З дати її державної реєстрації кредитна спілка набуває статусу юридичної особи.

Кожна кредитна спілка мусить укласти свій статут на підставі Закону України «Про кредитні спілки», Типового статуту кредитної спілки. Типовий статут має рекомендаційний характер, проте Національний банк України та його обласні управління іноді вимагають від кредитних спілок ухвалювати статuti, що точно відповідають типовому.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [5], діяльність кредитної спілки щодо залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, а також інші види діяльності підлягають ліцензуванню.

Оскільки кредитні спілки є учасниками ринку фінансових послуг, сфера їх діяльності з надання фінансових послуг також підлягає державному регулюванню й нагляду. Ці функції покладено на спеціальний центральний орган виконавчої влади – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Основними напрямками нагляду Комісії є дотримання кредитними спілками встановлених критеріїв та нормативів щодо якості активів та ризиковості операцій, капіталу та платоспроможності, якості систем управління та управлінського персоналу, додержування правил надання фінансових послуг. Цей уповноважений орган здійснює наглядові функції шляхом інспектування кредитних спілок, перевірки достовірності наданої інформації, скликання позачергових зборів членів Кредитної спілки для вирішення важливих питань. У цьому полягає специфіка правового статусу кредитних спілок.

Особливістю правового статусу кредитних спілок є також наявність ряду обмежень, встановлених чинним законодавством про кредитні спілки. Перш за все, Законом України «Про кредитні спілки» чітко визначено вичерпний перелік операцій, які мають право виконувати кредитні спілки і становлять їхню основну діяльність, а також закріплюється у статутах установ і внутрішніх регламентах у вигляді спеціальних положень, затверджених одним із органів управління – Спостережною радою. Згідно із Законом № 2908 [2], до переліку пасивних, що здійснюються спілками, слід віднести операції, пов'язані із залученням та запозиченням грошових коштів: приймання вступних і пайових внесків членів, їхніх заощаджень на депозитні вклади, надходження цільових, благодійних внесків і пожертвувань, отримання позик в інших фінансових установах (комерційних банках, об'єднаній кредитній спілці та інших спілках). Посередницький характер фінансової діяльності кредитних спілок передбачає здійснення активних операцій. До основних активних операцій спілок належать кредитні операції з надання кредитів своїм членам, іншим кредитним спілкам.

Проведення кредитними спілками іншої діяльності, крім передбаченої цим законом, забороняється. Треба зазначити, що законодавство не встановлює обмежень щодо формування нерухомого майна кредитних спілок, але забороняє при їх ліквідації розподіляти вартість нерухомого майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, а також залишок коштів резервного та додаткового капіталу між членами спілки пропорційно їх внесків.

Досвід діяльності кредитних спілок на ринку фінансового посередництва України (близько двадцяти років) не вирішив усіх проблем, пов'язаних з їх функціонуванням.

Перша проблема стосується відсутності протягом тривалого часу цілеспрямованої довгострокової урядової програми щодо створення ефективного фінансового сектора, до якого входили б також дієві й надійні небанківські фінансово-кредитні установи. Лише нещодавно схвалено Концепцію розвитку системи кредитної кооперації, яка визначила стратегічні напрями державної політики у сфері кооперативного кредитування та принципи функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду [6].

Другою вагомою перешкодою на шляху розвитку небанківського фінансового сектора є фактична відсутність систематизованого законодавства щодо діяльності фінансових посередників, а положення прийнятих вузькоспеціалізованих законів «Про кредитні спілки» та Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» не врегульовані й не узгоджені в деяких позиціях. Закон України «Про кредитні спілки» дає можливість створювати тільки один вид фінансово-кредитних кооперативів – кредитні спілки, обмежуючи перелік фінансових послуг, які б могли виконувати ці фінансові посередники [2].

З попередніми проблемами логічно пов'язано існування незадовільного правового захисту учасників фінансового ринку, що призводить до збільшення ризиків діяльності. Перешкоджають розвитку в Україні небанківських фінансово-кредитних установ, зокрема кредитних спілок, і несприятливий загальний макроекономічний клімат, і відсутність довіри до фінансових організацій з боку населення.

Однією з проблем щодо розвитку фінансового посередництва є також недостатньо якісний рівень професійного середовища, що виявляється у невисокій кваліфікації персоналу спеціалізованих фінансових установ, який пов'язаний з нестачею відповідних навчальних закладів або недосконалістю навчальних програм для розв'язання цієї проблеми.

Для вирішення цих проблем окремі фахівці пропонують залучити в окремі сегменти небанківського фінансового сектора кооперативні установи, які зможуть діяти як товариства взаємного страхування, надавати лізингові послуги, якщо буде прийнято відповідні законодавчі акти. Для цього слід продумати цілісну довгострокову стратегію розвитку кооперації в Україні, невід'ємною частиною якої повинна стати збалансована політика освоєння кооперативами фінансових ринків і поступового формування ефективного небанківського кооперативного сектора – фінансово-кредитної кооперативної системи України.

Таким чином, кредитні спілки мають всі підстави стати потужними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові капітали, що само по собі має позитивне значення, бо конкуренція завжди викликає появу різноманітного асортименту послуг, знижується їх вартість, а також з'являється більша свобода вибору у користувачів фінансовими послугами. Кредитні спілки надають суб'єктам економічної діяльності такі фінансові послуги, виконання

яких не вигідно чи законодавчо заборонено банкам та іншим фінансовим посередникам. Тому розвиток спеціалізованого фінансового посередництва, зокрема кредитної кооперації, повинен стати важливим економічним завданням не тільки самих кредитних спілок, але й уряду. Внаслідок цієї діяльності на фінансовому ринку з'являться нові фінансові інструменти і загальний асортимент їх значно розшириться, що посилить стимули до формування вільних грошових капіталів. Також у економічних суб'єктів будуть зменшуватися ризики, пов'язані з використанням свого капіталу, скоротяться витрати на забезпечення його руху, і взагалі урізноманітниться трансформація грошового капіталу, що буде сприяти кращій його адаптації до потреб розширеного відтворення [7, с. 145].

Висновки. Проведене дослідження показало, що проблемні аспекти стосовно організаційно-правового характеру функціонування кредитних спілок можна вирішити шляхом вдосконалення законодавчої та нормативної бази щодо регулювання діяльності фінансово-кредитних кооперативних установ, а також розробки заходів стосовно конкурентоспроможності кредитних спілок.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є вивчення особливостей здійснення кредитними спілками основних пасивних і активних операцій в умовах спеціалізованого фінансового посередництва та визначення їхнього впливу на формування інформаційної системи для цілей управління.

Література:

1. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснюється Держфінпослуг, за 2010 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.

2. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

4. Цивільний кодекс України : Постанова ВРУ № 435-IV від 16.01.2003 р. з наступними змінами і доповненнями // ВВР . – 2003 – № 40-44 – С. 356 .

5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг Закон України від 12 липня 2001 № 2664-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

6. Концепція розвитку системи кредитної кооперації України, затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.06.2006 р., № 321-р // Україна BUSINESS. – № 21-22. – 2006. – С. 2.

7. Свердел М. О. Небанківські фінансові установи на фінансовому ринку України / М. О. Свердел // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 145-147.